

Groen werkt anders.

Over de nood aan een lange termijnvisie op duurzame arbeid.

Dirk Geldof

In het kader van de campagne 'Keuzes voor de toekomst' gaat de groene partij Agalev enkele publieke debatten aan. Dit najaar over gezondheid en milieu, en over een andere visie op arbeid en een ander werkgelegenheidsbeleid. In het voorjaar komt een groene visie op een leefbare stad aan bod. Ondersteunend aan die debatten publiceert Oikos op vraag van Agalev over elk thema een achtergrondartikel met een aantal cruciale vragen. Die moeten het verschil tussen een groene en een paarse visie in de verf zetten. Het eerste artikel is dat van Dirk Geldof: 'Groen werkt anders. Over de nood aan een lange termijnvisie op duurzame arbeid'. Het tweede artikel volgt hierna en is van Stefan Coales: 'Gezondheid en milieu een natuurlijke band'.

De werkloosheid stijgt, maar werkgelegenheidsconferenties bieden geen uitzicht op duurzame resultaten, laat staan op een duurzame economie. Integendeel, er ontstaat een verstikkend eenheidsdenken over 'werk, werk, werk'. Hoog tijd dus voor een ruimer debat over groene alternatieven. Eerst bespreken we kort de resultaten van de eerste ronde van de werkgelegenheidsconferentie. Vervolgens analyseren we het eenheidsdenken over de actieve welvaartsstaat en zoeken we breuklijnen met het groene gedachtegoed. Tenslotte gaan we in op drie keuzes voor de toekomst. De eerste vraag luidt waarom de ombouw naar een duurzame economie niet aan het huidige werkgelegenheidsdebat is gekoppeld, want hier liggen kansen op duurzame jobs. Een tweede debat gaat over andere loopbanen, of de vraag hoe een tijdsbeleid meer levenskwaliteit én meer jobs kan opleveren. Een derde keuze brengt ons bij de vraag naar een andere economie. Daarbij zoeken we aansluiting bij de kritieken van andersglobalisten, maar ook van mensen in de sociale economie in eigen land.

1. Werk: weer brandend actueel.

Paars worstelt met werk. Verhofstadt belooft 200.000 jobs. Vooral de **werkloosheid stijgt** maand na maand: al maar meer mensen die willen werken, geraken niet aan een job. In september 2003 waren er ruim 580.000 niet-werkende werkzoekenden. Het afgelopen jaar was er een aangroei met liefst 55.000 werklozen, of een stijging met meer dan 10%. Meer dan één op de acht mensen op de arbeidsmarkt is werkloos.

Is er perspectief? De economie draait slecht. Bedrijven sluiten en saneren, zoals Philips in Hasselt einde 2002, of het ontslag van 3.000 werknemers bij Ford in Genk. Globalisering gaat niet voorbij aan onze eigen arbeidsmarkt. En er zijn de dagelijkse, minder zichtbare saneringen en faillissementen: honderden kleinere sociale drama's in heel Vlaanderen. Ook bij overheidsbedrijven als De Post of de NMBS dreigen massale ontslagen. Jongeren geraken moeilijker aan een job, zeker voor wie minder lang naar school kon gaan of voor wie allochtoon is.

De arbeidsmarkt zit vol paradoxen. Waar velen niet aan werk geraken, hebben anderen juist teveel werk. **Stijgende productiviteit** legt de lat op de werkvloer hoger. Burn-outs zijn in, en **de kwaliteit van de arbeid en van het leven staat onder druk**. Meer flexibiliteit en een gebrek aan betaalbare kinderopvang maken arbeid en gezin voor velen moeilijker combineerbaar.

Kortom, sinds de oliecrisis uit de jaren '70 is de arbeidsmarkt al ruim 30 jaar uit evenwicht. Werkloosheid varieert in hoogte maar is een 'normaal' verschijnsel geworden. De industriële economie die

werkte volgens een 'fordistische' massaproductie, kent een langzame omvorming naar een kenniseconomie.

2. De werkgelegenheidsconferentie: een mager beestje?

Heeft het huidige beleid een antwoord op deze structurele veranderingen? In september en oktober vond in ons land de eerste werkgelegenheidsconferentie plaats. Deze leidde tot enkele goede voorstellen maar bevatte evenveel gemiste kansen. De eerste fase van de werkgelegenheidsconferentie is afgerond met een semi-akkoord over de creatie van 60.000 extra arbeidsplaatsen. Als er door de onzichtbare hand van de economie dan 132.000 conjuncturele jobs zouden bijkomen, dan hoopt men de 200.000 jobs tegen 2007 te benaderen. De privé-sector werd alvast gespaard van concrete engagementen in ruil voor verdere lastenverlaging: slechts 18.000 extra jobs gedurende de komende jaren en een belofte van 60.000 extra opleidingen per jaar tot 2010.

De engagementen van de regering en de sociale partners bevatten natuurlijk positieve punten. Zo kan een lastenverlaging één element zijn om meer ademruimte te geven voor bedrijven en organisaties. Zo kan een snellere en betere begeleiding van werklozen langdurige werkloosheid voorkomen. Zo kunnen 12.000 nieuwe jobs in de sociale economie een perspectief bieden aan een deel van de langdurig werklozen en mensen die een leefloon ontvangen.

Toch is het eerste luik van de werkgelegenheidsconferentie onvoldoende vernieuwend. Door het ontbreken van een toekomstvisie laten Verhofstadt en Vandenbroucke jobs liggen, waardoor het perspectief van de 200.000 jobs nog ver weg is. Men blijft op gekende maar ook platgetreden paden. De twee kernbegrippen van groene politiek - milieu en levenskwaliteit - blijven totaal afwezig in het paarse verhaal.

Zo blijft het **werkgelegenheidspotentieel van milieujobs volstrekt onderbenut**. Het feit dat de milieubeweging niet welkom was op de werkgelegenheidsconferentie is hiervoor illustratief. Nochtans creëert milieuzorg werk. Zeker na het sociale drama bij Ford Genk moeten we meer investeren in toekomstgerichte milieutechnologie. Noch inzake lastenverschuiving, noch in het milieubeleid van paars is deze toekomstvisie merkbaar. De verlaging van lasten op arbeid kan veel verder gaan dan 800 miljoen euro, als zij deels wordt gecompenseerd door een alternatieve belasting op CO₂-uitstoot. Laten we de uitstoot van CO₂ belasten in plaats van de werknemers. Zo'n verschuiving van de lasten creëert 50.000 jobs en zorgt voor gegarandeerde financiering van de sociale zekerheid.

Ook het **werkgelegenheidspotentieel van een goed combinatiebeleid wordt onvoldoende benut**. Het succes van tijdskrediet en ouderschapsverlof bewijst dat vele werknemers tijdelijk iets minder willen werken om arbeid en gezin op een meer duurzame manier te combineren. Het is een gemiste kans dat dit potentieel aan vrijwillige arbeidsduurvermindering en hogere levenskwaliteit niet verder wordt aangeboord. Hier laat paars een creatieve alliantie tussen levenskwaliteit en creatie van werk gewoonweg liggen!

Verder blijft ook het **werkgelegenheidspotentieel van een zorgbeleid onvoldoende benut**. De regering trekt slechts 40 miljoen euro uit voor de Sociale Maribel in de non-profitsector in 2004. Dat is de enige sector waarin één euro lastenverlaging wordt omgezet in één euro loon voor een werknemer. Geen andere sector combineert volgende kenmerken: structurele werkgelegenheidsgroei met duurzame jobs, sterke efficiëntie van de lastenverlagingen via omzetting van 75% ervan in bijkomende arbeidsplaatsen én vooral van (levens)belang voor alle mensen. In 2005 wil de regering dit bedrag verhogen tot 115 miljoen euro. Hoe de regering dit gaat betalen weet zij nog niet, want haar pot van 800 miljoen euro wordt met 40 miljoen euro overschreden. Teleurstellend is dan ook dat de lat zeer laag (slechts 5.000 bijkomende arbeidsplaatsen) gelegd wordt voor de non-profit sector van onder meer ziekenhuizen en rusthuizen. Prognoses voor het Vlaamse zorgcongres in december 2003 wijzen op grote zorg - en personeelsbehoeften de volgende jaren. Waarom wachten tot 2005 om de lat (bijna) gelijk te leggen? Waarom wachten tot 2005 om het niveau van de Sociale Maribel op te trekken tot het niveau van de structurele lastenverlagingen voor de privé-sector?

Een ander discussiepunt is of de **middenklassers voor de veelverdieners moeten betalen**.

Merkwaardig is immers de lastenverlaging voor de hoogste inkomens: wie al veel verdient, zal nog meer verdienen. De regering noemt dit 'kennisjobs', maar het lijkt eerder om 'veelverdieners' te gaan. Het resultaat zou wel eens kunnen zijn dat vooral dikbetaalde managers hieronder vallen, eerder dan werknemers van Onderzoek en Ontwikkeling. Als dit zo is, kleurt paars wat dit betreft donkerblauw.

Tenslotte heeft de regering te veel naar Amerika gekeken. Zij gaat nu ook **'hamburgerjobs' stimuleren**: werkgevers die kleine jobs, enkele uren per week willen, krijgen geld in hun portemonnee. Dit zijn onzekere jobs voor de werknemers: elke dag wordt hij/zij opnieuw wakker met de vraag: zal ik vandaag werk hebben en waar dan wel?

De vakbonden reageerden dan ook zeer lauw op de resultaten. Zij aanvaardden wat is afgesproken, maar zijn in algemene zin niet tevreden met het resultaat. Natuurlijk hoopt iedereen dat de geplande maatregelen een zo ruim mogelijk effect hebben. Hoewel, hoop scheidt geen jobs, of maakt de economie niet duurzamer. Te vrezen valt dat het deels om tijdelijke maatregelen met een relatief beperkt tewerkstellingseffect gaat. Er is geen groot enthousiasme over de diepgang van deze eerste ronde. Op de verschillende 'werven' (eindloopbaan, eenheidsstatuut, financiering Sociale Zekerheid...) moet de volgende maanden gekozen worden voor de beloofde langetermijnstrategie. Op een vernieuwende visie blijft het dus wachten. Paars lijkt zo onvoldoende impulsen te kunnen geven voor een meer duurzame economie die levenskwaliteit centraal stelt.

3. Fundamentele kritiek op de actieve welvaartsstaat.

Dat de resultaten van de werkgelegenheidsconferentie beperkt zijn, komt door het zeer enge beleidskader en de enge beleids marges waarbinnen de regering zich opstelt. Hoewel deze regering niet meer over de actieve welvaartsstaat spreekt, maar over 'jobs voor de mensen', blijven de Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren en het federale beleid alle kenmerken ademen van de actieve welvaartsstaat. Hier ligt een fundamentele breuklijn tussen een groene en een paarse visie op arbeid.

Kiezen voor een overactieve welvaartsstaat?

Van zodra het zijn politieke vertaling kreeg, is het concept van de actieve welvaartsstaat een verstandshuwelijk geweest van liberalen en socialisten, *ne plus étonné de se trouver ensemble...* Of toch niet zo verwonderd: het Belgische regeringsdiscours over de actieve welvaartsstaat is eigenlijk een vertaling van of variant op de derde weg die Giddens bepleitte. Verschillende politieke logica's zochten in 1999 een regeerakkoord met een win-win-verhaal. De liberalen beklemtoonden het belang van meer mensen op de arbeidsmarkt. Zij wilden daarmee knelpuntvacatures invullen, meer bijdragebetalers krijgen en de te passieve uitkeringsstelsels aanpakken. Socialisten en groenen beklemtoonden de noodzaak om de werkloosheid te bestrijden en om werklozen niet alleen een deftige uitkering maar ook kansen te geven. Vanuit sterk verschillende referentie- en beleidskaders vormde de actieve welvaartsstaat een basiscompromis in een periode van economische bloei met een aantrekkende arbeidsmarkt. Het groeide uit tot één van de pijlers van het vorige paarsgroene regeringsbeleid. Toch hielden vooral de groenen veel voorbehoud tegenover de beperkte uitgangspunten van het compromis en zeker tegenover de pleidooien voor een zogenaamde derde weg. Zie daarvoor Holemans, 2000 en Geldof, 2000.

De positieve punten zijn duidelijk. Betaalde arbeid heeft natuurlijk een belangrijke **integratiekracht** in onze maatschappij. In de actieve welvaartsstaat krijgen de positieve functies van arbeid volle erkenning. De manifesterende functie is het verwerven van een loon. Een (bij voorkeur zelf verdiend) inkomen bevordert de integratie in de consumptiemaatschappij. Twee inkomens per gezin is de norm geworden om 'bij' te blijven in een voor de middenklasse ongekend hoog consumptiepeil. Daarnaast spelen latente functies: arbeid structureert de tijd en is een bron van sociale contacten. Het verbindt een individu met de ruimere samenleving. Arbeid levert ook status en identiteit en draagt zo bij tot iemands positie in de samenleving. Het dwingt tot activiteit en biedt kansen om handelingen te stellen met zichtbare consequenties en tot het ontwikkelen en uitdrukken van competenties en vaardigheden. Vele van deze functies gelden ook voor vrijwilligerswerk, maar worden er maatschappelijk nog onvoldoende gewaardeerd.

Kritieken op een overactieve welvaartstaat.

De schaduwzijden zijn even duidelijk. We kunnen niet om de vaststelling heen dat in de actieve welvaartsstaat vooral het **verhogen van de werkzaamheidsgraad het beleid domineert**. Om in 2010 een werkzaamheidsgraad van 70% te halen, moeten meer werklozen aan het werk, moeten werkenden langer werken en moeten een deel niet-beroepsactieven (een juistere term dan niet-actieven) op de arbeidsmarkt instromen. Wanneer niet langer werkloosheidsbestrijding maar het verhogen van de werkzaamheidsgraad de hoofddoelstelling is, loert het gulzige arbeidsbestel om de hoek. Dit staat in schril contrast met het pleidooi vanuit Nederland, waar met een hogere werkzaamheidsgraad de Siswo-denktank arbeidspolitiek (2002: 7) pleit voor een optimale arbeidsparticipatie. Wat niet hetzelfde is als een maximale.

De eenzijdige aandacht voor een hogere werkzaamheidsgraad leidt ten tweede tot **onvoldoende aandacht voor de kwaliteit van de arbeid**. Ondertussen zijn klachten over toenemende werk - en productiviteitsdruk in zowat alle sectoren hoorbaar. Ook de toenemende beleidsaandacht voor een **duurzame combinatie van arbeid, gezin, sociale engagementen en vrije tijd is louter instrumenteel** en ondergeschikt aan het verhogen van de werkzaamheidsgraad. De onhoudbare werkdruk vormt maar een probleem omdat het ouderen ervan weerhoudt langer te blijven werken. Die werkdruk wordt niet gezien als een aantasting van de kwaliteit van de arbeid of van de levenskwaliteit.

De moeilijke combinatie arbeid en gezin is maar een probleem omdat het mensen op actieve leeftijd - en meestal vrouwen - van de arbeidsmarkt weghoudt. Maatregelen als het tijdskrediet dreigen zo compensaties van een overactieve welvaartsstaat te blijven. Ze worden niet ingezet als instrumenten om tot een emanciperende tijdsbesteding en arbeidspolitiek te komen op maat van werknemers. Gaat het hier om glijmiddelen voor een te gulzig arbeidsbestel of om fundamentele hefboomen naar een ander, meer ontspannen arbeidsbestel?

De kloof tussen de retoriek en de realiteit van de overactieve welvaartsstaat legt Jacques van Hoof (2001) impliciet bloot in *'Werk, werk, werk? Over de balans tussen werken en leven in een veranderend arbeidsbestel'* met twee ruw geschetste en ideaaltypische toekomstscenario's. Het 'gulzige arbeidsbestel' betekent een verdere flexibilisering van het arbeidsbestel. Het is de liberale variant waarbij vlotte overgangen van arbeid naar andere activiteiten er vooral op gericht zijn om meer mensen te laten werken vanuit een onbekritiseerde economische 'noodzaak'.

Daartegenover plaatst Van Hoof een pleidooi voor een 'ontspannen arbeidsbestel': een arbeidsbestel waarin het arbeidsethos zich kan ontwikkelen tot een combinatie-ethos, waar zorgtaken en andere engagementen of persoonlijke aspiraties een gelijkwaardige plaats krijgen naast betaald werk. De kunst van het combineren groeit dan uit tot een waarde op zich.

Tussen het gulzige en het ontspannen arbeidsbestel balanceert het huidige beleid. Hierbij bestaat een duidelijke neiging om vanuit het groeiende eenheidsdenken over de markt te vervallen in een gulzig arbeidsbestel. Nu de economie flirt met recessie verschuift de retoriek over de actieve welvaartsstaat naar een economisch liberaal discours. Levenskwaliteit dreigt zo ondergeschikt te worden aan economische kwantiteit. In de actieve welvaartsstaat blijven zowel de kwaliteit van de arbeid als een betere combinatie tussen arbeid, gezin en sociale engagementen vooral instrumenteel, en amper als emanciperende doelen op zich.

Tot slot zijn er twee meer algemene kritieken, die de actieve welvaartsstaat en het debat over de verandering van het arbeidsbestel overstijgen. Ze betreffen het ruimere sociale en economische beleid. Opvallend is vooreerst dat men de economische ontwikkeling en de huidige **globalisering als een gegeven** lijkt te beschouwen, of zelfs als een wenselijke ontwikkeling. Hiermee past de actieve welvaartstaat zich haast naadloos in binnen de bestaande economische ontwikkeling. Uitgerekend op een moment dat er terecht een maatschappelijk debat leeft over de noodzaak aan andere vormen van globalisering.

Een laatste kritiek is dat er in (het denken over) de actieve welvaartsstaat **onvoldoende aandacht is voor de toenemende ecologische problemen**. Frank Vandenbroucke (2000: 10) beperkt bewust de term actieve welvaartsstaat tot de sociale problematiek. Deze moet dan verzoenbaar zijn met een consequent ecologisch programma en met de eisen van duurzaamheid. Hoe dit dan vorm moet krijgen of hoe dit elkaar kan versterken, blijft evenwel weinig ontgonnen.

Ik bepleit een veel sterkere koppeling van het sociale beleid aan een ecologisch beleid. Dat gaat verder dan de beperkte voorbeelden van projecten voor opleiding, werkervaring of voor projecten in de sociale economie die (her)integratie op de arbeidsmarkt combineren met duurzame productie. Is het niet wenselijk om expansiesteun aan bedrijven niet alleen sterker te koppelen aan werkgelegenheidsdoelstellingen, maar ook aan ecologische doelstellingen? Zo stimuleert men gericht innovatie die zowel arbeidsscheppend, grondstofvriendelijk als energiebesparend werkt. Men benut vandaag het **werkgelegenheidspotentieel van een duurzaam milieubeleid** slechts in zeer beperkte mate (zie verder).

Kortom, er wordt onvoldoende onderzoek verricht en het beleid heeft te weinig aandacht voor de onhoudbare milieuschade aan een deel van de huidige productie. Dat komt omdat het arbeidsmarktbeleid verengd is en het participatiestreven in de actieve welvaartsstaat beperkt is tot participatie aan de bestaande arbeidsmarkt binnen de bestaande economie. Men laat ook kansen liggen op jobcreatie. De mogelijkheden die liggen in de omschakeling naar een meer duurzame economie wil men niet zien. Een discussie over de toekomst van het arbeidsbestel opent daarom onlosmakelijk het debat over de toekomst van de (al dan niet duurzame) economische ontwikkeling. Zoniet blijft '*profit*' domineren, proberen we de situatie voor '*people*' leefbaar of ontspannen te houden in tweede orde, en blijft '*planet*' hooguit een restbezorgdheid.

4. Nood aan een breder debat.

De kern van het groene politieke project is een structurele kritiek op de bestaande werkgelegenheidspolitiek en het economisch beleid. Die kritiek vertrekt vanuit groene basiswaarden, met name de keuze voor duurzame ontwikkeling. Zulke ontwikkeling houdt rekening met ecologische grenzen en met het recht op kwalitatieve arbeid en op levenskwaliteit voor iedereen. Zo'n kritiek krijgt maar geloofwaardigheid wanneer ze inspeelt op vragen die leven bij individuele burgers en gezinnen. Ze moet vanuit die vragen mensen doen stilstaan bij de paradoxen in het huidige beleid en ze alternatieven aanreiken. Dat proces kan alleen in dialoog en is nooit af: die confrontatie van ideeën en het maken van maatschappelijke keuzes is juist het wezen van politiek. Met de keuzes voor de toekomst probeert Agalev dat debat te verbreden en te verdiepen. Wat volgt zijn een aantal basisvragen in het debat over een groene visie op de toekomst van arbeid, en enkele aanzetten tot dialoog en antwoord.

4.1. *Zoveel werk te doen, waarom blijft er dan werkloosheid?*

Een eerste vraag is natuurlijk hoe we de werkloosheid (anders) kunnen aanpakken? Wat ons betreft, niet door de werklozen aan te pakken, al is correcte controle op uitkeringen wel nodig. Het kan wel door anders te kijken naar economische ontwikkeling en naar de behoeften van mens en milieu in onze samenleving. Jobs kunnen dan één resultaat zijn van een ruimer beleid.

Het is immers toch paradoxaal: er zijn vandaag te weinig jobs, maar er is nog te veel werk. Verhofstadt laat kansen en banen liggen. Deze regering maakt onvoldoende werk van milieumaatregelen en van de verdere uitbouw van een zorgbeleid. Nochtans: werken aan milieu en zorg is werken aan werk.

Groene jobs zijn een investering in een duurzame economie en in ecologische spijttechnologie. Groene energie schept banen. Waarom investeert de federale regering niet in de **ombouw naar een duurzame economie**, om zo nieuwe jobs in nieuwe sectoren te stimuleren, bijvoorbeeld in zonne-energie en windenergie, in duurzame landbouw ... Geven we enkele cijfers:

Betere isolatie van woningen en uitvoering van het Vlaamse energiebeleidsplan is volgens de Vlaamse RDC-studie goed voor **ruim 60.000 banen jaren op 10 jaar tijd**. Dat dit ook effectief werkt, blijkt uit het verhaal van Hansen Transmissions. Zij produceren tandwielkasten voor windmolens. De langzame groei van het gebruik van windenergie zorgt nu reeds voor een nieuwe vestiging in Lommel: een investering van 93 miljoen euro, goed voor 300 nieuwe jobs.

Waarom verschuift de federale regering de lasten op arbeid niet drastisch door **arbeid minder en energie méér te belasten**?² Waarom weigert men de win-win-situatie tussen economie, werk en Kyoto waar te maken? Einde 2002 toonde een studie van KUL/VITO dat de lastenverschuiving van arbeid naar een CO₂-taks niet alleen leidt tot realisatie van de Kyotodoelstelling. Die verschuiving zou ook de werkgelegenheid in België met **0,8%** doen toenemen. Anders gezegd, een stijging van het aantal banen met **32.000**.

Economie moet tenslotte ook ethisch zijn. De reguliere economie vergroenen betekent ook meer ruimte scheppen voor duurzaam ondernemen.

Verder is **werken aan zorg ook zorgen voor werk**. Als werklozen wachten op werk, en ouderen en zieken wachten op zorg, waar wacht het beleid dan nog op? Onder impuls van Mieke Vogels en Adelheid Byttebier in de Vlaamse regering kwamen er deze legislatuur al 6.500 jobs extra in de welzijnssector bij. De vergrijzing van de bevolking en de toenemende behoefte aan zorg maken dat verdere investeringen noodzakelijk zijn om wachtlijsten te voorkomen.

Recente studies van het planbureau tonen zwart op wit dat de klassieke lastenverlaging zeer duur is en relatief weinig jobs oplevert. Ondertussen groeien de maatschappelijke noden. Menswaardige zorg garanderen voor iedereen, wachtlijsten afbouwen én jobs creëren: da's drie keer winst. En het is ons alternatief voor de dure en te vrijblijvende lastenverlaging voor bedrijven. Investeren in welzijn is zo één van de belangrijke maatschappelijke keuzes die leiden tot jobcreatie, ook voor lager geschoolden.

Tenslotte is het ook cruciaal dat we kiezen voor aanvullende financiering van de sociale zekerheid. De sociale partners zijn al langer vragende partij om de SZ voor werknemers te ontlasten van talrijke financiële verplichtingen voor risico's of rechten van andere beroepsgroepen. Genoeg denksporen om de alternatieve financiering op te krikken: een algemene sociale bijdrage, een vermogensbelasting, de opbrengst van de aanpak van de fiscale en sociale fraude, een verschuiving van lasten op arbeid naar vervuilende energie of CO₂-uitstoot.

4.2. Ruim 600.000 werklozen, waarom moet ik me dan te pletter werken?

Anny werkt als lagere bediende. Nu de kinderen groter zijn, investeert ze opnieuw in haar job. Ze ziet het echter niet zitten om nog meer dan 15 jaar hetzelfde werk te doen. Bovendien heeft ze door haar kinderen bezig te zijn 'goesting' gekregen om ook opnieuw te leren. Met een deeltijds tijdskrediet krijgt ze de tijd en de financiële ruimte om verder te gaan studeren, een oude droom. In haar bedrijf is een deeltijdse jonge (en goedkopere) kracht aangeworven om haar tijdskrediet te compenseren. Anny hoopt binnen twee jaar met haar opleiding eindelijk een trapje hoger te raken. De nieuwe onthaalkracht kan dan misschien haar oude job beleemaal overnemen.

De ene heeft geen werk, de andere moet te hard werken, of wil meer tijd voor andere zaken. Eigen aan een groene invalshoek is dat we iedereen de keuze willen geven om haar of zijn job **duurzaam te combineren** met haar of zijn gezin, sociale engagementen en hobby's. De groenen kiezen voor loopbanen op mensenmaat, voor herverdeling van arbeid en voor kwaliteit van het leven. Maken we dit concreet.

Dankzij de vorige regering kunnen vandaag steeds meer mensen gebruik maken van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Nog meer mensen echter in de drukke leeftijd tussen 25 en 50 jaar kunnen voorlopig enkel dromen van een betere combinatie van arbeid, gezin en vrije tijd. Wie zijn job wil houden, is beter flexibel, luidt het nog te vaak.

Tegelijk blijven bedrijven oudere werknemers uitstoten. In sommige sectoren ligt de werkdruk zo hoog dat er nog weinig 50-plussers aan de slag zijn. Oudere werklozen geraken nog amper opnieuw aan werk. Tegelijk woedt het debat over de pensioenleeftijd. Hoe verdelen we arbeid over een loopbaan?

Vele mensen stellen zich de vraag: **Waarom mag ik niet minder werken, als anderen dan kunnen werken?** Politiek vertaalt luidt die vraag: hoe geven we mensen meer keuzevrijheid om hun job, gezin, engagementen en vrije tijd op een gezonde en duurzame manier te combineren? Hoe geven we mensen meer keuzemogelijkheden om minder te werken?

Als groenen liggen we mee aan de basis van de instrumenten die hiervoor bestaan zoals ouderschapsverlof en tijdskrediet. Uitbreiding van tijdskrediet schept ook jobs. Wanneer de volgende drie jaar bijkomend ruim 80.000 mensen extra gebruik zouden maken van het voltijdse of deeltijdse recht op tijdskrediet, gaat daarbij om een 38.000 voltijds equivalenten (VTE). Aan een vervangingsratio van 60% (wat een te lage inschatting zou moeten zijn), zou dat neerkomen op 22.850 nieuwe VTE arbeidskrachten. Bovendien verdient de overheid een deel van het geld van tijdskrediet terug doordat zo minder mensen een werkloosheidsuitkering nodig hebben.

De aanzetten tot een tijdsbeleid inzake werkgelegenheid verdienen dan ook prioritair verdere uitbreiding: het huidige tijdskrediet moet in duurtijd worden uitgebreid tot een tijdsrecht van vijf jaar voor iedere werknemer doorheen de hele loopbaan. Zo'n **volwaardig tijdsfonds** kan dan uitgroeien tot een nieuwe pijler in de sociale zekerheid. Bovendien moet de uitkeringshoogte voor alleenstaanden (al dan niet met kinderen) verhogen: ook voor hen moet een minder stresserend arbeidsbestel mogelijkheden bieden tot een betere combinatie van (minder) werken en (meer) andere activiteiten.

Dat is een heel ander concept dan **tijdsparen** zoals dat in het huidige regeerakkoord is opgenomen. Tijdsparen verleidt of verplicht mensen eerder om nog langer te werken en overuren en niet genomen vakantiedagen op te sparen voor 'later'. De vraag is of **tijdsparen de achturedag niet op de helling zet en leidt tot minder aanwervingen**. Tijdsparen geeft bedrijven de mogelijkheid om hun werknemers hun verlof niet op te laten nemen en om extra-overuren te presteren. Werknemers kunnen zo 'tijd (op)sparen', voor later. Hoe? Door vandaag harder en langer te werken. Op korte termijn moeten we proberen te vermijden dat de paarse plannen voor tijdsparen de sociale verworvenheden van tijdskrediet op de helling zetten. Hoe vermijden we dat tijdsparen leidt tot langere werktijden en een slechtere combinatie van arbeid en gezin? Hoe zorgen we ervoor dat de verdere flexibilisering van de economie de combinatie arbeid/gezin niet verder hypothekeert ook voor jobs onder - en bovenaan de arbeidsmarkt? De vakbonden en gezinsbeweging zijn hier cruciale partners.

Levenskwaliteit, pluri-activiteit en combinatiebeleid.

Eén van de belangrijke elementen van een groene benadering van de arbeidsmarkt is dat we resoluut kiezen voor een andere benadering van loopbanen. Anders gezegd: **onafgebroken werken van de schoolbank tot het pensioen, is dat nog van de 21ste eeuw?** We willen mensen anders en beter laten werken. Daarom kiezen we voor **andere loopbanen**.

Nu werken vele mensen 40 jaar lang voltijds en ononderbroken. Moeten we in de toekomst periodes van voltijds werk niet kunnen afwisselen met periodes met minder werk, zodat er ruimte komt voor een meer ontspannen loopbaan met tijd voor kinderen, voor bijscholing of voor andere levenskeuzes? Meer tijd voor levenskwaliteit naast de arbeidsmarkt en voor vrijwilligerswerk vraagt dan ook om een andere benadering of een ander paradigma, voorbij de actieve welvaartsstaat.

In de huidige actieve welvaartsstaat met zijn gulzige arbeidsbestel domineert één levenssfeer - de participatie aan betaalde arbeid - de andere levenssferen. Hiertegenover pleit ik voor een **pluri-actieve maatschappij**. Daarbinnen kunnen mensen op een duurzame manier participeren aan betaalde arbeid, aan zorgtaken, vrijwilligerswerk of maatschappelijk engagement. Daarnaast houden ze voldoende vrije tijd en tijd voor eigen ontwikkeling over. (Zie Geldof, 2001a: 128-132; 2001b: 57-60; Vanderweyden, 2002). In

een pluri-actieve samenleving behoudt betaalde arbeid een belangrijke plaats in een levensloopbaan en bestaat er een recht op arbeid. Deelname aan de arbeidsmarkt verdringt echter niet langer andere cruciale functies. Een duurzame combinatie van engagementen in de verschillende levenssferen is het doel. Deze finaliteit vertrekt van een recht op persoonlijke ontplooiing in combinatie met de maatschappelijke behoeften die ruimer zijn dan de vragen van de (arbeids)markt. Dat doet denken aan meer soepele overgangen van werk naar niet werken of minder werken en naar bijscholing. Het roept de idee op van deeltijdse arbeid of uitgroei banen als voorbereiding op het pensioen. Dat zijn allemaal elementen in de zoektocht naar een meer transitionele arbeidsmarkt, zoals de Duitse arbeidssocioloog Schmid dat noemt.

Dat alles vereist de omvorming van het huidige en dominerende arbeidsethos naar een '**combinatie-ethos**'. Om dit te realiseren, pleit ik ervoor om de **levenskwaliteit en een grotere vrije keuze van individuen** als uitgangspunt te nemen van een arbeidsmarktbeleid en een tijdsbeleid. Indien dit nu al de dominante beleidsvisie was, dan zou het verhogen van de werkzaamheidsgraad niet de belangrijkste beleidsdoelstelling zijn. Arbeidsherverdeling en arbeidsduurvermindering zouden hoger op de agenda staan, ook als instrumenten om de werkloosheid te bestrijden: meer mensen minder laten werken dus. Zeker in een periode waarin de werkloosheid opnieuw stijgt, is een koppeling noodzakelijk tussen de problematiek van de tijdsproblemen van mensen die te veel (moeten) werken en de grote groep die uitgesloten wordt van betaalde arbeid.

Een pluri-actief arbeidsbestel vereist ook dat we van een mannelijke naar **een vrouwelijke visie op volwaardige loopbanen** overschakelen. De dominante mannelijke visie is nog steeds dat we van de schoolbanken tot aan het pensioen 40 jaar lang voltijds en onafgebroken werken. Dat is bij de mannen nog steeds de basis voor een carrière en voor pensioenrechten. Het tijdperk van de tweeverdieners is evenwel vaak een situatie van anderhalfverdieners. In het vrouwelijk arbeidsmodel worden periodes van voltijds werk afgewisseld met periodes zonder loonarbeid, waarna men opnieuw deeltijds of voltijds gaat werken. De arbeidsparticipatie van de meeste vrouwen varieert volgens cruciale gebeurtenissen in de levensloop, al dan niet verbonden met de komst van kinderen. Een dergelijke levensloopbaan is de essentie in een combinatiemodel, maar moet dan wel genderneutraal zijn, dit wil zeggen evenzeer voor mannen als vrouwen gelden. Vrouwen moeten dus niet meer uren werken, mannen wel minder.

Eigen aan het groene project is de vraag naar een **tijdsbeleid**. Een tijdsbeleid vertrekt vanuit een combinatie-ethos, en vormt geen verkapt glijmiddel om meer mensen langer te laten werken. Een pluri-actieve maatschappij als uitgangspunt nemen voor een arbeidspolitiek betekent ook dat de integratie in de ruimere samenleving en de emancipatie van het individu niet alleen of zelfs niet in de eerste plaats via de arbeidsmarkt moet verlopen. Katrijn Vanderweyden (2002) toont in haar doctoraat '*Is er leven zonder werk*' hoe loopbaanonderbrekers andere wegen zoeken voor maatschappelijke integratie. Die liggen in de zorgsfeer, in persoonlijke ontwikkeling, in maatschappelijke engagementen via vrijwilligerswerk of in een keuze voor een meer onthaast maar kwaliteitsvol leven.

Dat betekent ook dat we in een pluri-actief arbeidsbestel **meer activiteiten buiten de arbeidsmarkt erkennen als maatschappelijk nuttig**. Ook Bea Cantillon (2001: 347) stelt de vraag welk soort werk noodzakelijk is voor sociale integratie. In discours en beleid verengt men dit vaak - ten onrechte - tot heteronome arbeid in (vooral) de privé en (minder) de publieke sectoren van de arbeidsmarkt. Toch biedt niet alle werk uitzicht op persoonlijke ontwikkeling en op sociale netwerkvorming. Laaggeschoolde arbeid biedt vaak weinig zekerheid, satisfactie en doorgroeimogelijkheden. Volgens Cantillon begaat men dikwijls de vergissing dat maatschappelijke erkenning, sociale contacten, nuttigheid of het reguleren van het levensritme enkel via agorale arbeid, via de markt kan gebeuren. Ook 'niet-arbeid' bevat een groot reservoir aan activiteiten, met oplossingen voor nieuwe behoeften die in de huidige maatschappij ontstaan.

4.3. *It's the economy, stupid!*

Een slotvraag is natuurlijk of een andere economie nog mogelijk is? Het beleid van de traditionele partijen lijkt steeds meer op elkaar. Nationale en deelregeringen hebben steeds minder vat op de economische ontwikkeling. Ford Genk toont dit bikkelhard. De huidige eenzijdige liberale globalisering leidt tot minder

democratische controle en sturingsmogelijkheden over economie en arbeidsmarkt. Deze 'stille overname' stimuleert minder in plaats van meer duurzaamheid, minder in plaats van meer jobs, minder in plaats van meer sociale bescherming. Deze vorm van globalisering vernietigt jobs, vooral voor lager geschoolden.

Kan een werkgelegenheidsbeleid slagen, wanneer het voorbijgaat aan het debat over andere globalisering, bij ons én elders. **Of we nog kunnen kiezen voor een andere economie?** Rond deze vraag moeten we het debat blijven aanwakkeren, als tegengewicht voor een liberaal eenheidsdenken. Werkgelegenheid stopt niet aan de grens. Kiezen voor duurzame arbeid is ook kiezen voor een duurzame economie, bij ons én elders. Daarom is er nood aan een ruimer debat, over een economie die opnieuw ten dienste staat van de mensen.

Vragen zijn dan hoe we komen tot sociaal verantwoorde arbeidsvoorwaarden, die niet enkel bij ons gelden, maar ook elders? Hoe komen we tot duurzame economische ontwikkeling met respect voor mens en milieu, bij ons maar ook elders? Leidt de ongecontroleerde almacht van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) tot de afbraak van de publieke diensten (spoorweg, post...)?

Zo komen we ook tot het financiële beleid. We moeten zoeken naar alternatieven voor het casinokapitalisme. Mogelijkheden tot regulering zijn bijvoorbeeld Europese basistarieven voor de belasting op rente-inkomsten, dividend, vermogen en vermogenswinst. De plicht voor lidstaten om informatie uit te wisselen over kapitaaltegoeden en -inkomsten van elkaars ingezetenen wordt uitgebreid. Moeten we niet kiezen voor een Europa dat zich inzet voor een harde mondiale aanpak van belastingparadijzen? Dat is een andere keuze dan die van een regering die zwart geld witwast met fiscale amnestie.

De keuze voor een andere economie is niet alleen een mondiaal debat. Het is ook de dagelijkse strijd van vele mensen in de zogenaamde sociale economie. Die is vaak een vangnet voor wie (al dan niet tijdelijk) is uitgesloten. In de actieve welvaartsstaat werden initiatieven in de sociale economie soms bekeken als een glijmiddel om mensen te laten doorstromen. Tegelijk zijn ze echter meer dan een sociale correctie op onze economie, maar gaat het ook om aanzetten tot een andere, meer duurzame economie. Ook in eigen land willen we als groenen daarom uiteenlopende vormen van sociale economie ondersteunen, als vangnet, én als hefboom voor een meer duurzame economie. De vraag is dan op welke wijze we de politieke ruimte kunnen vergroten om de huidige projecten en initiatieven verdere groeikansen te geven?

5. Keuzes voor de toekomst: niet tot besluit.

Ruim 30 jaar na de eerste oliecrisis van 1973 lijkt het structurele onevenwicht op de arbeidsmarkt 'gewoon' geworden. De samenleving is gewend geraakt aan de omvangrijke werkloosheid, waartegen iedere regering wel vecht, maar zonder naar structurele veranderingen te streven. Er dreigt een verstikkend eenheidsdenken in het werkgelegenheidsbeleid en het economisch beleid. Daarbij worden ook tijdsproblemen van werkenden vaak op de gezinnen afgewenteld. Kortom, moeten we niet (opnieuw) durven denken aan meer fundamentele bijstellingen, in plaats van een 'end-of-the-pipe' aanpak, die ook in het milieubeleid onvoldoende resultaten geeft.

Drie pistes onderscheiden een groene visie op werk en economie van de paarse aanpak. In de eerste plaats zijn voor de groenen **werkgelegenheid, economie en milieu geen aparte werelden**. Niet alleen in studies, maar ook in de praktijk blijkt dat **investeren in milieu(technologie) jobs oplevert**. Daarom is een debat over Kyotonormen of over een ander energie of landbouwbeleid, over alternatieve financiering van de sociale zekerheid altijd ook een debat over jobs. Enkel de omvorming tot een duurzame economie kan ook instaan voor meer duurzame jobs. Deze boodschap is niet moeilijk om uit te leggen maar om ze ingang te doen vinden tegen gevestigde belangen in, dat is wat anders.

Daaraan gekoppeld is een tweede basislijn dat we willen **werken aan een meer sociale economie**. Op mondiaal vlak moeten andere vormen van sociaal gecorrigeerde en sociaal gestuurde globalisering mogelijk zijn. Binnen de eigen grenzen is het stimuleren van bedrijven, projecten en initiatieven inzake de sociale

economie een cruciale hefboom. Daarbij mag men niet alleen mikken op sociale integratie van doelgroepwerknemers maar ook op de geleidelijke omvorming van een economisch systeem.

De derde piste is **een keuze voor andere loopbanen, een goed tijdsbeleid en voor arbeidsherverdeling**. Willen we niet alleen het recht op arbeid voor iedereen garanderen, maar een duurzame combinatie tussen betaalde arbeid en andere levenssferen mogelijk maken, dan moeten we evolueren naar een pluri-actieve maatschappij. Niet alleen een combinatie-ethos, maar een uitgebreid combinatiebeleid moet dan zijn weerslag krijgen in een werkgelegenheidsbeleid en een tijdsbeleid. Binnen deze benadering betekent een ontspannen arbeidsbestel dat er een grotere aandacht is voor kwaliteit van de arbeid, of voor werkbaarheid, zoals de sociale partners het vandaag omschrijven. Wie de pleidooien voor een ontspannen arbeidsbestel ernstig neemt, bepleit niet alleen een andere invulling van de actieve welvaartsstaat dan de huidige, maar bereidt ook een paradigmawissel of een nieuwe benadering voor, voorbij de actieve welvaartsstaat.

Bij een pluri-actieve maatschappij gaat het niet alleen om een eigentijdse variant op het aloude ideaal van humanisering van de arbeid. Het gaat er eveneens om die arbeid een duurzame plaats te geven in een levensloopbaan, waarbij naast kwaliteit van arbeid ook kwaliteit van leven centraal staat, en waar vrijwilligerswerk en maatschappelijk engagement mee het sociale cement van een warme en solidaire samenleving vormen. Kortom, geen kant en klare, afgewerkte recepten; wél een boeiend project om samen werk te maken van een andere economie.

Bio

Dirk Geldof (1965) is doctor in de Politieke en sociale wetenschappen. Hij was van 1991-2002 co-auteur van de Jaarboeken Armoede en Sociale Uitsluiting en publiceerde verder over arbeid, risicomaatschappij en tijdsbeleid. Hij is sinds 2002 coördinator van de beleidscel van AGALEV. Reacties: dirk.geldof@agalev.be

Wil u meer lezen? Surf langs: www.keuzesvoordetoekomst.be

Bibliografie

- Cantillon, Bea, 2001. De sociale minima in de actieve welvaartsstaat. Over de eerste en tweede orde doelstellingen van de sociale zekerheid. In: Vranken, Jan, Geldof, Dirk, Van Menxel, Gerard, Van Ouytsel, Jef (red.), 2001. Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2001. Leuven/Leusden, ACCO, p. 341-353.
- Geldof, Dirk, 2000. Groen is geen paars. Of waarom niet alle wegen naar het centrum mogen leiden. In: Oikos, nr. 13, pp. 47-52.
- Geldof, Dirk, 2001a. Onthaasting. Op zoek naar tijd in een risicomaatschappij. Antwerpen/Barn, Houtekiet/De Prom, 200 p.
- Geldof, Dirk, 2001b. Sociaal-economische ontwikkelingen in onze risicomaatschappij. Een aanzet tot een sociaal-groene invalshoek. In: Oikos-extra, pp. 41-75.
- Geldof, Dirk, 2002 (2de, geactualiseerde uitgave). Niet meer maar beter. Over zelfbeperking in de risicomaatschappij. ACCO, Leuven/Leusden, 224 p.
- Geldof, Dirk, 2002. Opnieuw stijgende werkloosheid. In: Vranken, Jan, Geldof, Dirk, De Boyser, Katrien, Van Menxel, Gerard (red.), 2002. Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002. Leuven/Leusden, ACCO.
- Geldof, Dirk, 2002. Levenskwaliteit, pluri-activiteit en combinatiebeleid. Een kritiek op de over-actieve welvaartsstaat. In: Over.werk, nr. 4, pp. 33-41
- Giddens, Anthony, 2000. Paars, de derde weg. Over de vernieuwing van de sociaal-democratie. Antwerpen, Houtekiet.
- Holemans, Dirk, 2000. The third way: die Neue Mitte/mythe? In: Oikos, nr. 13, pp. 11-33.

- SISWO, 2002. Dan zullen we werken. Op weg naar een ontspannen arbeidsbestel. Manifest van de SISWO-denktank arbeidspolitiek. Amsterdam, SISWO, 52 p.
- Vandenbroucke, Frank, 2000. Op zoek naar een redelijke utopie. De actieve welvaartsstaat in perspectief. Leuven/Apeldoorn, Garant, 168 p.
- Van Hoof, Jacques, 2001. Werk, werk, werk? Over de balans tussen werken en leven in een veranderend arbeidsbestel. Amsterdam, Boom, 64 p.
- Vanderweyden, Katrijn, 2002. Is er leven zonder werk? Over minder werken en sociale integratie op de drempel van de eenentwintigste eeuw. Leuven/Leusden, Acco, 364 p.
- Vranken, Jan, De Boyser, Katrien, Geldof, Dirk, Van Menxel, Gerard (red.), 2002. Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002. Leuven/Leusden, ACCO.